

ҲАРБИЙ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Джалалов Фазлиддин Музафарович
Мустақил изланувчи

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ҳарбий олий таълим муассалари (ОХТМ)да таҳсил олувчи талабаларга чет тилларини ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари, ўқитиш методикаси, таълим беришнинг асосий мақсади ва компонентлари ёритилган. Шунингдек, бўлғуси харбий таржимонларнинг коммуникатив компетенцияларини ривожлантирувчи механизмлари таҳлил қилинган.

***Калит сўзлар:** таълим мазмуни, ҳарбий олий таълим муассалари, лингвистик кўникмалар, ўқув жараёни, коммуникатив компетенция.*

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ВОЕННЫХ ВУЗАХ

Джалалов Фазлиддин Музафарович
Независимый исследователь

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются основные особенности преподавания иностранных языков для студентов, обучающихся в военных вузах. Определяются основные компоненты и цель обучения военных переводчиков иностранному языку, заключающаяся в формировании коммуникативной компетенции.

***Ключевые слова:** содержание образования, высшие военные учебные заведения, языковые навыки, учебный процесс, коммуникативная компетентность.*

FEATURES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN MILITARY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Djalalov Fazliddin Muzafarovich
Independent researcher

ABSTRACT

The specific features of teaching foreign languages for students studying in military higher education institutions, teaching methodology, the main purpose and components of education are described in this article. Mechanisms of developing communicative competence of future military translators are widely analyzed.

Keywords: *content of education, higher military educational institutions, language skills, educational process, communicative competence.*

КИРИШ

Бугунги кунда чет тилларини ўқитиш давлат сиёсати даражасига кўтарилган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2021 йил 19 майдаги ПҚ-5117-сон қарори бунинг ёрқин далилидир. [1]

Чет тилларини ўқитишни мазмунли ва сифатли ташкил этиш, талабанинг билим даражасини таълимнинг вазифалари, мақсад ва стандартларига мослаштириш учун ўзлаштириладиган ўқув материалларини тўғри ташкил этиш долзарб ҳисобланади. Шу билан бир қаторда, ўқув жараёни – ривожлантирувчи ва тарбиявий элементларсиз тасаввур қилиб бўлмайдиган мураккаб мажмуа бўлиб, ҳеч бир фанни ўқитиш бундан мустасно эмас. Зеро, таълим мазмуни – ўқув жараёнида иштирок этувчи турли фаолиятлар жамланмасидир.[2]

Бир томондан ўқиш контентини яратиш турли соҳаларда, масалан, амалий, интеллектуал, ҳиссий ва бошқаларда ҳақиқий мулоқот талабларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиб, таълим дастурларининг ўзига хос хусусиятларига мос келиши керак. Бошқа томондан эса, таълим контентини ҳамма учун мавжуд бўлиши, юқори тарбиявий аҳамиятга эга бўлиши, коммуникатив йўналиш, ҳаётийлик ва информативлик (кенг ахборот кўламига эга бўлиш) каби талабларга жавоб бериши керак.

ОЎТМларда ҳам, чет тилларини ўқитишнинг асосий мақсади, талабаларда таълимнинг олдинги босқичида олинган ва ўзлаштирилган чет тилларини билишнинг бошланғич даражасини ошириш, талабалар (курсантлар) томонидан чет тилидаги коммуникатив компетенцияни эркин мулоқот қила олиш даражасига кўтариш, ижтимоий ва коммуникатив вазифаларни профессионал даражада ҳал қила олиш даражасида ўзлаштиришдан иборат.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ҳарбий соҳада чет тилларини ўқитиш аввало мақсад қўйишдан бошланади. В.Д.Шадриковнинг фикрича, мақсад – профессионаллик сари қўйилган илк қадамдир. [3] Курсантлар касбий фаолиятларида яхши натижага эришишлари учун, ўз олдларига аниқ мақсадни қўйишни ўрганишлари зарур. Мақсад ўқитилаётган фаннинг мазмунини белгилайди. Талабаларнинг (курсантларнинг) чет тилларини ўрганишга қаратилган тайёргарлиги тил материали орқали амалга оширилади. Ушбу тил материали курсантларнинг махсус фанлар бўйича

билим олиш истаги ва чет тилларини муваффақиятли эгаллаш ўртасидаги муносабатини ўрнатади. Шу сабабдан, тил ўргатишга қаратилган ўқув материали ҳарбий соҳага йўналтирилган бўлиши муҳим. Тажрибага кўра, ўқув материалнинг ихтисослашганлиги (профессионал лексика, грамматика, материалларнинг ҳаётийлиги) талабаларни чет тилларини ўрганишларига замин яратади. Зеро, ўрганилаётган ўқув материалнинг мазмуни орқали талабалар профессионал эҳтиёжларини амалга оширадilar.

Чет тилларни ўқитиш куйидаги мақсадларга қаратилган:

- ўз-ўзини тарбиялаш ва мустақил таълим олиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш;
- тадқиқот ва когнитив қобилиятларни такомиллаштириш;
- ахборот маданиятини тарбиялаш;
- талабаларнинг билим доираси ва маданий савиясини кенгайтириш;
- бағрикенглик ва турли хил маънавий қадриятлар, миллат ва халқларга бўлган ҳурматни шакллантириш. Юқорида кўрсатилган мақсадлардан келиб чиқиб, чет тилларини ўқитишнинг мазмунини тўғри шакллантира олиш имконияти пайдо бўлади.

Турли тадқиқотчилар таълим мазмуни ва унинг таркибий элементларига турлича муносабатда бўладилар. Масалан, А.Миролюбовнинг таъкидича, таълим куйидаги таркибий қисмлардан ташкил топган:

- лингвистик кўникмалар (тил даражалари бўйича: фонетика, луғат, грамматика ва бошқалар);
- нутқни шакллантирувчи кўникмалар (ёзиш, гапириш, ўқиш);
- муаммолар, объектлар, вазиятлар;
- ёзма ва оғзаки матнлар. [1]

А.А. Леонтиевнинг фикрича, чет тили лексикасини ўзлаштиришнинг асосий йўли бу, хорижий ва она тилларининг лексик бирликлари ўртасида мустаҳкам алоқаларини ўрнатиш ва бу боғланишни давомийлигини таъминлашдан иборат. [4] ОТМда ўқиш шароитида талаба керакли назарий билимларни эгаллайди, ушбу билимларни амалиётда қўллаш орқали эса талаба (курсант)нинг нутқий кўникмаси шаклланади.

Ҳарбий таълим муассасасида таҳсил олаётган талабалар учун, чет тилини ўрганишдан асосий мақсад коммуникатив компетенцияни шакллантиришдан иборат бўлиб, бу талабаларнинг маълум бир вазиятда чет тили воситасида тўғридан-тўғри мулоқотни амалга оширишга тайёрлиги ва қобилиятини англатади, бу ўз навбатида ҳарбий воқелик билан белгиланади [5].

Ҳарбий таржимоннинг энг муҳим кўникмаларидан бири қонунчилик тилини яхши ўзлаштирганлиги билан белгиланади. Биринчи навбатда, ҳарбий атамаларни нафақат она тилида, балки чет тилида ҳам яхши билиши талаб этилади. Иккинчидан, талабалар ҳарбий иш, стратегия, оператив санъат ва тактика ҳақида ҳам етарлича билим ва маълумотга эга бўлишлари керак.

Ҳар қандай соҳада оддий мутахассис билан ҳарбий соҳадаги мутахассиснинг асосий фарқи унда ахборот майдонида ишлай олиш қобилиятининг мавжудлигидадир. Яъни, ҳарбий маълумотлар билан ишлай олиши назарда тутилади. Олий таълимдаги замонавий компетенцияга асосланган ёндашув олий ўқув юртини тамомлаётган талабага: мавжуд билимлар асосида ҳар қандай мураккабликдаги касбий муаммолар ва вазифаларни ҳал қила олиш қобилиятига эга бўлиш талабини қўяди.

Чет тилларини ўқитишнинг самарали методини ривожлантириш мақсадида, ўқув материални шакллантиришда, матн – мулоқотнинг ягона бирлиги эканлигини инобатга олиш керак. [6] Бизнингча, матнни танлашнинг асосий мезони, унинг ҳаққонийлигида акс этиб, у, касбга йўналтирилган когнитив қийматга эга бўлиши, ОХТМнинг ўқув ва тарбиявий режаларига мос бўлиши, талабанинг манфаатларига мувофиқлиги билан белгиланади.

Чет тилини самарали ўқитиш методикасига назар солсак, у турли хил элементлардан иборат бўлиб, ҳар бири алоҳида функцияни бажаришига гувоҳ бўламиз. Масалан, ўқиш кўникмаси чет тилларини ўрганишнинг 4та муҳим кўникмаларидан бири ҳисобланади. Ўқиш гапириш билан алоқадор, унга боғлиқлиги бор. Ўқувчи ўқиган маълумот орқали гапиради, маълумот беради. У қанча кўп ўқиса, шунча гапириши учун маълумотга эга булади. Шу сабабдан ўқувчи, талаба ичида, овоз чиқариб, овоз чиқармай ўқиб гапириш учун маълумот тўплайди. Ўқиш гапириш учун маълумот манбаидир. [7]

Касбга йўналтирилган ўқиш кўникмасини ўргатиш жараёнида, талабалар ўқув ва касбий ахборотни қайта ишлаш усуллариини ўзлаштирадилар, ўз фикрларини тўғри баён қилиш, ҳамда адабиётлар билан ишлашни ўрганадилар. ОХТМда “Чет тили” фанини ўрганиш натижада, талабалар амалий машғулотлар учун зарур бўлган маълумотларни олиш учун адабиётларни ўқиш; олинган маълумотларни аннотациялар, қисқа хабарлар, рефератлар кўринишида баён эта олиш кўникмасини ҳосил қилади. Ушбу кўникмалар, ўз навбатида, талабаларга касб доирасида керакли маълумотларни ҳаётий манбалардан (ҳарбий ҳужжатлар, газеталар, журналлар) олиш имкониятини беради.

Чет тилларини самарали ўқитиш доирасида ўқитувчининг ҳам ўрни бекиёс, албатта. Профессор-ўқитувчи кўпинча ўқув жараёнини самарали ташкил этишнинг қийин муаммосига дуч келади: агар ўқитувчи кучсизларга эътибор қаратиб ишласа, ҳар хил билим даражасига эга бўлган талабалар янги билимларни қабул қилмасликларига олиб келиши мумкин. Натижада, ўрганишда олдинга силжиш бўлмайди, бу эса уларнинг чет тилини ўрганишга бўлган мотивацияларини пасайишига олиб келади. Агар ўқитувчи диққатини кучли талабаларга қаратса, заиф ва ўртача талабалар улар учун қийинроқ бўлган материални идрок эта олмайдилар, уларда ҳам олдинга силжиш бўлмайди ва шунга кўра ўқиш учун хоҳиш ва истак камая боради. Бу ҳолат, натижада, самарадорлик пасайишига олиб келади, яъни таълим сифати, бу бизнинг ишимизда нутқ фаолияти турлари (сўзлашиш, нутқ фаолияти) бўйича чет тилидан фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш даражаси сифатида белгиланади. [8, 10]

Услубий адабиётларда мустақил иш таълим жараёнининг ажралмас қисми бўлиб, унинг ёрдамида ўқув ва тарбиявий жараёнда шахснинг муҳим хусусияти – мустақиллик шаклланади. Мустақиллик ҳиссини ривожлантириш учун, талаба чет тилини ўзлаштириш бўйича самарали йўллар, шакл ва усулларни яхши ўзлаштирамоғи зарур. Бинобарин, ўз устида ишлаш шароитида курсантларнинг чет тилларини ўрганиш бўйича мустақил ишини тўғри ташкил этиш масаласи муҳимдир.

Тадқиқотимиз олдида кўйган мақсадимиздан келиб чиқсак, ОХТМларда таҳсил олаётган курсантларнинг чет тилларини ўрганишлари учун ташкил этилаётган мустақил иш ўқув фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш вазифасини бажарувчи восита сифатида қаралади. Бу эса ўз ўрнида, ривожланишнинг барча босқичларида мустақилликни шакллантиришга хизмат қилади.

Компьютер таълими дастурлари анъанавий ўқитиш усулларида бир қатор афзалликларга эга бўлиб, талабанинг мустақил иши, шунингдек уларнинг билим фаоллиги, мотивация ва сифатини оширишга ёрдам беради. Бу биринчи навбатда тўғридан-тўғри аудиовизуал интерактив таъсир ўтказиш воситаси ҳисобланади. Анъанавий ўқитиш усуллари билан биргаликда уларни синфда қўллаш нутқ фаолиятининг ҳар хил турларини ўргатиш, лингвистик ҳодисаларнинг моҳиятини англаш, лингвистик қобилиятларни шакллантириш, коммуникатив вазиятларни яратиш, тил ва нутқ кўникмаларини автоматлаштириш ва индивидуал ёндашувни амалга оширишни таъминлаш ҳамда интенсивлаштиришга олиб келади. [9] Жумладан, чет тилларини

ўрганиш изланувчилар учун коммуникатив имкониятларни кенгайтиши, илмий ва бошқа манбаларни оригинал тил соҳиби тилида ўқиш имконини ҳам беради. [10] Умуман олганда, олий ҳарбий таълим муассасалари курсант ва тингловчиларида чет тиллари бўйича коммуникатив, илмий, касбий кўникмаларни шакллантириш; ҳарбий бошқарувда чет тилларининг долзарб аҳамияти тўғрисида тушунчани шакллантириш; ҳарбий соҳа ва жабҳаларда кўп қўлланиладиган хорижий сўз ва иборалар базасини ривожлантириш ва соҳага тааллуқли чет тилидаги матнларни тушуниб талқин қила олиш маҳоратини такомиллаштириш чет тили ўқитишнинг асосий мақсадларидан биридир [11].

ХУЛОСА

Шундай қилиб, олиб борган тадқиқотимизга кўра, ҳарбий олий ўқув юртларида чет тилларини ўқитиш бошқа олийгоҳлардан бир оз фарқланиши билан ажралиб туради. Бунда чет тилларини ўқитишнинг самарали воситалари бу, фан мазмунини касбга йўналтирилганлиги, чет тилларини ўзлаштиришдаги кўникмаларни тўғри тақсимланиши, талабаларнинг (курсантларнинг) мустақил ишларини тўғри ташкил этиш масалалари билан ифодаланади. Талабаларнинг чет тилларини ўзлаштиришлари уларни ўзлари танлаган мутахассислик бўйича келажакда етук кадр бўлиб етишишлари учун замин яратади. Юқори малакали ҳарбий мутахассисларни касбий тайёргарлигини инобатга олган ҳолда, чет тилларини ўқитиш бошқа ўқитиладиган фанлар билан мутаносибликда (интеграциялашган ҳолда) амалга оширилиши керак. Айнан чет тиллари лингвистик таълим жараёнида кучли интегротив салоҳиятга эга бўлиб, унинг моҳияти мутахассислик бўйича фанларни ўрганиш истаги ва чет тилларини ўқитиш мақсадларини бирлаштиришдан иборат.

REFERENCES

1. <https://lex.uz/uz/docs/5431845>
2. Миролубов А.А., Бим И.Л. Вопросы обученности учащихся иностранному языку. – Обнинск: «Титул», 1999. – 97 с.
3. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека. М.: Логос, 1996. 320 с.
4. Леонтьев А.А. Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
5. Минакова Л.Ю. Институциональный дискурс в обучении иностранному языку студентов естественнонаучных специальностей // Лесное хозяйство и зеленое строительство в Западной Сибири: материалы VII Международной научной интернет–конференции, – Томск, 25 января 2015 г. – 2015 г. – Томск, 2015 – С. 164–170.

6. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика. Изд-е 2-е, испр. и доп. М.: Филоматис, 2006. 480 с.
7. Тешебаева Лолахон Чет тилини ўқитишда инновацион ёндашув // CARJIS. 2022. №Special Issue 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/chet-tilini-itishda-innovatsion-yondashuv> (дата обращения: 29.09.2022).
8. Азимова Н., Рахимова Г. Инновацион ўқитиш усулларида инглиз тили дарсларида қўллаш // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2021 yil.
9. Мулладжанова Н., Тўхтаназарова Б. Хорижий тилларни ўқитишда рақамли технологиялардан фойдаланиш // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2021 yil.
10. Абдурайимов С., Бахронова Д. Хорижий илмий тадқиқотларни ўрганишда чет тилларини билишнинг аҳамияти. // “Чет тилларни ўқитишда илғор хорижий тажрибаларни ўқув жараёнига татбиқ этишнинг истиқболли йўллари” ЎР Қуролли Кучлари Академияси, 2020 йил 17 апрель
11. Тоиров А.И. Чет тилларни ўқитишда илғор хорижий тажрибаларни ўқув жараёнига татбиқ этишнинг аҳамияти. // “Чет тилларни ўқитишда илғор хорижий тажрибаларни ўқув жараёнига татбиқ этишнинг истиқболли йўллари” ЎР Қуролли Кучлари Академияси, 2020 йил 17 апрель.